

Etnográfiai tudás és tudományos népszerűsítés

A tudományos ismeretterjesztés a tudomány mostohalánya; a szakemberek többsége jelenleg is másod-, illetve harmadrendű feladatának tekinti a szaktudományos eredmények közérthető megfogalmazását és azok rendszeres népszerűsítését laikusok körében.¹ Ha azonban mindezt közelebbről megvizsgáljuk, napjainkban egyre inkább láthatóvá válik ennek a hozzáállásnak a változása. Egyrészt a tudományos világon belül a társadalom- és humántudományokkal szemben is megfogalmazódott az az igény, hogy a szakmai tapasztalatokat a felsősoktatáshoz, illetve a múzeumhoz kötődő területeken kívül, lokális vagy ösztársadalmi szinten is hasznosítsák. Másrészt az utóbbi években megfigyelhető az alkalmazható akadémiai szaktudás szerepének felértékelődése a magyar társadalmi nyilvánosságban; maga a társadalom követeli meg a nyílt és közvetlen hozzáférést a diszciplináris ismeretekhez.

A 20. század második felében tulajdonképpen a kulturális értékek és eszmék átadásának módja változott meg és az, ahogy az emberek a tudásra tekintenek, továbbá az a szerep, amelyet a társadalom tagjai tulajdonítanak a tudás termelődését „felügyelő” és szervező társadalmi aktoroknak. Felértékelődött az interaktivitás és ezzel párhuzamosan háttérbe szorult az elméleti ismeretszerzés igénye, miközben a tudományos eredmények és szakkifejezések mind jobban eltávolodtak a hétköznapiok világtól és a közérthetőségtől.

Mindazonáltal érdemes megjegyezni, hogy a 21. század eleji „homo interneticus” az elektronikus kommunikáció mellett hálózati kultúráját, általános ismereteit és tudását a családtagok, barátok és ismerősök elbeszélésein keresztül és a formális oktatás külső, rögzített tudásformáján keresztül szerzi meg. Az elektronikus kommunikáció előnyeit kihasználva a néprajztudomány oktató- és kutatóközpontjai, illetve múzeumi közül is többen igyekeznek belépni a posztindustrialista társadalom tudásszerveződésének rendszerébe, pl. blogokkal, internetes hírlevelekkel vagy facebookon elindított szavazással.²

Jelen írás néhány olyan különbséget igyekszik számba venni, amelyek a néprajzi ismeretterjesztés 1970-80-as évekbeli sajátosságai és a jelen között tapasztalhatók. A tudományos népszerűsítés jelenleg milyen kihívásokat támaszt, illetve milyen lehe-

¹ A jelen írás elkészítését az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport és az OTKA K 78207 támogatta.

² Lásd pl. a Néprajzi Múzeumhoz kapcsolódó EtnoMobil 2.0 interaktív honlapot (<http://www.etnomobil.hu/>) vagy a Szabadtéri Skanzen skanzen kurátor blogját: <http://skanzenkurator.blog.hu/> (A letöltés dátuma: 2013. május 29.); továbbá minden néprajzi-antropológiai tanszék képviselteti magát közösségi portálokon, elsősorban a facebookon.

tőségeket nyújthat a néprajztudomány számára? Ezek milyen összefüggésben állhatnak a tudástermeléssel és a napjainkban tapasztalható globális változás-folyamatokkal? Milyen jelentősége lehet a tudományos ismeretek világhálón kívüli terjesztésének egy olyan világban, ahol szinte mindenki a „homo interneticus” tagja és szinte korlátlanul és rövid időn belül hozzáférhet a számára lényegesnek tekintett információkhoz? Jelen keretek között korántsem célom a „tudományos népszerűsítés a néprajztudományban” témakört tárgyaló tudományos szöveg elkészítése, csupán az előbbi néhány felvetés felvázolása – tisztelegve Kósa László ismeretterjesztő munkája előtt.

NÉPRAJZI ISMERETTERJESZTÉS AZ 1970–80-AS ÉVEKBEN GONDOLATOK KÓSA LÁSZLÓ TUDOMÁNYNÉPSZERŰSÍTŐ TEVÉKENYSÉGE KAPCSÁN

A humán- és társadalomtudományok sohasem függetlenek az adott társadalomtörténeti korszak sajátosságaitól, a kortárs világban adott lehetőségek természetszerűen határozzák meg a tudományterületek mozgásterét. Közismert jellemzője a szocializmus időszakában működött könyvkiadásnak, hogy ideológiai alapokra helyezve a kiadványok osztályozásának három kategóriája létezett – ez volt a „3 T” –, vagyis azokat a tiltott, a túrt és a támogatott típusba sorolták. A központi hatalom szinte minden tekintetben a társadalom uniformizálására törekedett és számtalan eszközzel igyekezett megrendszabályozni a másként gondolkodókat. Ugyanakkor, szovjet mintára, már egy-két évtizeddel korábban, az 1950-es évektől megfigyelhető volt egy olyan népi kultúra-felfogás meghonosodása a kultúrpolitikában, amelyben a régi, a népi és a nemzeti nem különült el érdemben egymástól.³

„Az 1950-es évek első felében szinte nem zajlott le politikai tömeggyűlés, fölvonulás és más hasonló közéleti alkalom a néphagyományt olcsó színpadi produkcióvá süllyesztő együttesek fellépte nélkül. Ez a szerep óhatatlanul gyanút keltett a népi kultúra köré.”⁴

A néphagyomány népszerűsítésének és a tudományos ismeretterjesztésnek a tétje az 1970–80-as években a szimbolikus ellenállás volt a politikai hatalomnak az uniformizáció jelenségét mesterségesen fokozó törekvésével szemben⁵ – hogy csak az 1972-ben indult táncházmozgalomra emlétsük példaként.⁶ A táncházat mint

³ Ez az az időszak, amikor a népi iparművészet fogalmát is kidolgozták (Hofer 2009: 228).

⁴ Kósa 1976: 89.

⁵ Tudvalevő, hogy Magyarországon a népi kultúra divatja mint ellenkultúra tételeződött a szocialista időszakban (Kósa 2001: 210). A szimbolikus ellenállás fogalmához lásd Scott 1990, a témáról magyarul Scott 1996: 109–130.

⁶ A magyar táncházmozgalom, illetve a táncház módszer mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modellje 2011 novemberében került fel az UNESCO szellemi kulturális örökség

társadalmi jelenséget maga Kósa László is megemlíti az 1970-es évek közepén kiadott, *Néphagyományunk évszázadai* című ismeretterjesztő írásában:

„A spontán alakult zenekarok, együttesek, amelyek klubokban, szakkörökben találtak otthonra, szervező központjai a mai érdeklődésáram öntevékeny ágának. Külön figyelmet érdemel a közös művelődési és szórakozási alkalmak legvonzóbbika, a *táncház*. [...] A klubok és művelődési otthonok táncházaiban ki-ki a maga kedvére tanulhatja és járhatja a különböző vidékek néptáncait, nem kell sem a népviselet jelmezét fölölteni, sem pedig színpadra lépnie.”⁷

Az 1950-60-as évek kultúrpolitikájában érzékelhető, a régit, a népit és a nemzetit összemósó tendenciát követően,⁸ az 1960-70-es évek fordulóján Magyarországon is társadalmi szinten fogalmazódott meg a népi kultúra iránti érdeklődés.⁹ Az 1970-80-as években a mindennapi élet számos területéhez kötődő folklorizmus-divatról beszélhetünk, amely a népit és a népi tudást a másik kettőtől függetlenül is a köztudat részévé tette, önmagában is újfent érvényt szerzett az önálló „népi kultúra”-képnek. A társadalom uniformizálása elleni fellépés mellett a tudománynépszerűsítés és az ismeretterjesztő programok célja az állami, színpadiasított, „giccsesített” népi kultúrával szemben egyfajta személyes kapcsolat kialakítása a népi kultúra és a befogadók között a folklorizmus-divathoz kapcsolódva (pl. táncház, népművészeti táborok).

Kósa László az egyik vele folytatott beszélgetésben az *Apáról fiúra* című tudománynépszerűsítő munka sikerességét a folklorizmus-divattal – „az 1970-es évek nagy folklorizmus-hullámá”-val –¹⁰ is összefüggésbe hozza:

„...(talán az *Apáról fiúra* c. könyv jutott el a legtöbb helyre,) mert széles olvasóközönségnek szól, mert magas példányszámot ért el és mert sikeresen kapcsolódott egy fölívelő kulturális áramlathoz. [...] A Móra Kiadó egyszerűen szerzőt keresett, hogy több más tudományág mellett a néprajzról is készüljön népszerű mű. Mire megjelent, nálunk is elkezdődött egy többnyire jó értelemben vehető folklorizmus-divat, ami a hatvanas években sokak által ellenszenvvel kezelt és temetni akart hagyományos népi kultúra felé fordult, majd próbálta új, korszerű keretek között, új szerepben értelmezni, ápolni. [...] Mi nem programot adtunk, hanem ismeretet, azáltal, hogy tudatosan formáltunk a magunk elképzelése szerint egy képet a hagyományos népi kultúráról.”¹¹

Az uniformizáló folyamatok ugyan sok tekintetben előrelépést jelentettek a magyar társadalom több csoportjának, de az egységesítést célzó társadalompolitikai

---

listájára. A teljesség igénye nélkül, a táncházmozgalommal kapcsolatos írásokat lásd pl. Siklós 1977; Halmos 1994: 25–32; Abrakovits 2006; Sándor (szerk.) 2006; Sebő 2007; Halák–Halmos–Hoppál (szerk.) 2012; Jávorszky 2013.

⁷ Kósa 1976: 94 – kiemelés az eredetiben.

⁸ Vö. Hofer 2009: 228.

⁹ Kósa 2001: 231.

¹⁰ Balázs 1990: 78.

¹¹ Keményfi 2005: 68.

légkörben hiányzott a sajátosan magyar karakter mint nemzeti identitás-konstrukció. Ennek tudományosan megalkotott változatának közérthető formáját a tudományos népszerűsítő és ismeretterjesztő könyvek, illetve előadások, rádió- majd tévéműsorok stb. forgalmazták a magyar társadalom különböző rétegeinek körében.

Neves néprajzkutató elődöket követően Kósa László is egyike volt azoknak, akik fontosnak tartották a szaktudományos eredmények laikusok számára is könnyen érthető megfogalmazását, a népi tudás sokszínűségének és gyakorlatias jellegének rendszeres bemutatását. Kósa László már az 1960-as évektől tartott tudományos ismeretterjesztő előadásokat, támogatta és segítette az önkéntes néprajzi gyűjtőmunkát, később a néprajztudományt és a néphagyományt népszerűsítő írásai és könyvei jelentek meg.¹²

Ismeretterjesztő műveinek egyik központi témája a magyar népi és nemzeti kultúra viszonya, a kettő közötti összefüggések, illetve a két tudásanyag keletkezése. Ezek a kérdések a következőképpen vetődnek fel az 1976-ban megjelent *Néphagyományunk évszázadai* című írásban:

„De nemcsak értékeit kívánta fölfedezni, hanem azokból megújulni és fölfrissülni akart, a népi kultúrát a nemzeti kultúra szerves részévé tenni. Ez a törekvés immár majdnem kétszáz éven át átszövi művelődésünket. A néphagyomány iránti érdeklődés hulláma hol magasra csapott, hol elsimult, de valamilyen formában mindig hatott, és egyre több értéket hozott a felszínre.”¹³

A magyar kultúra, a népi és nemzeti műveltség kölcsönhatásban áll egymással, illetve sajátos viszonyban a belső és külső hatásokkal:

„Pedig nem azért lettünk »valakik«, mert az egyik vagy másik hatás megformált, hanem ezeket a különben igen fontos hatásokat egységbe olvasztva a magunk erejéből, elsősorban *belső fejlődés* útján alakítottuk ki azt a népi, majd nemzeti kultúrát, amelyet ma *magyar*-nak nevezünk nemcsak mi, hanem egész Európa.”¹⁴ (kiemelések az eredeti szövegben)

Kósa László tudományos népszerűsítő munkáiban a népit a nemzeti műveltség egy szeletként határozza meg, az értelmezést egyfajta hermeneutikai körré alakítva.

„A népi kultúra nem egyenletes teljesítmény. Kerek képet alkotnunk róla az önismert és az általános műveltség része. Sok-sok területe azonban csak történeti emlékként

¹² Az önkéntes gyűjtőmunka kapcsán 1978-ban ezt írja róla Katona Imre: „Kósa László nem áll be a perlekedők közé – ti. érdemes-e támogatni az önkéntes gyűjtőket vagy sem –, hanem minden eszközzel segíteni igyekszik a mind szakszerűbb önkéntes gyűjtőmunkát...” (Katona 1978: 81–82). Az ismeretterjesztő írásai közül lásd pl. Kósa–Szemerkenyi 1973; Kósa 1976, 1984, a rendszer-változást követően pedig Kósa 1998.

¹³ Kósa 1976: 76.

¹⁴ Kósa 1976: 9.

érdemes a megőrzésre. Elsősorban a folklór elégíti ki közművelődési igényt, annak is legművészibb értékei. Épp ezért tévedés azt állítani, hogy a nemzeti kultúra a népi műveltségre épül. *Benn van az alapokban, de nem helyettesítheti azokat*, viszont ha hiányoznának a nemzeti művelődésből, az olyan volna, mint a sötét étel, ízetlen és jellegtelen.”¹⁵ (kiemelés L.V.)

Az 1979-ben vele készített beszélgetésben Kósa László kifejezetten hangsúlyozza a „hivatásos” és „népi” műveltség közötti folyamatos kölcsönhatást, a kettő komplex viszonyát.

„Ha nagyon pontos lennék, akkor azt mondanám, hogy valójában a népi kultúra része a nemzeti kultúrának, mert a nép része a nemzetnek. De ez a tétel így leegyszerűsítve nem igaz. Jelenleg a nemzeti kultúra szűkebb, a hivatásos kultúra, amit a nemzet magának vall, ami az egyes tagjait azonosítja a közösséggel. Ez a meghatározás sem pontos... [...] Tudott dolog, hogy a hivatásos és a népi műveltség – mióta egymást feltételezve létezik – *állandó kölcsönhatásban van*. [...] Érdemes arra figyelni, hogy az elmúló közösségi kultúra értékes elemei egy új közkultúra szerves részévé válnak.”¹⁶ (kiemelés és beszúrás L.V.)

A magyar népi kultúra – hasonlóan az anyanyelvhez – olyan entitásként jelenik meg, amely fennmaradása érdekében megőrzésre, illetve ápolásra, vagyis folyamatos odafigyelésre és gondozásra szorul. Ebben az értékmentő és értékkonstituáló folyamatban a közreműködés a magyar társadalom minden tagjának személyes felelőssége és egyéni kötelessége. „Népi kultúránkat ápolni, szívvel és szeretettel megőrizni az eleinktől ránk maradt értéket – mindnyájunk kötelessége.”¹⁷

„A tudomány tisztessége az ismeretterjesztést is kötelezi.” „Én kutatóként és a közművelődés munkatársaként is azért szeretnék dolgozni, hogy a néprajzi értékek hozzájáruljanak életünk jobbá, otthonosabbá tételéhez.” – vallja Kósa László 1978-ban a néprajz és közművelődés kapcsán vele készített beszélgetésben.¹⁸ Az 1970-es évek közepén hazánkban a tudományos ismeretterjesztés terén is változás következett be; 1976-ban keletkezett a nemzeti mellett a néphagyományok népszerűsítését és ápolását is támogató közművelődési törvény. A törvény 8. §-ának első cikkelye kimondja: „A Magyar Népköztársaság ösztönzi és támogatja a szocialista hazafiság erősítését segítő kulturális értékek, népi-nemzeti hagyományok *ápolását és terjesztését*.”¹⁹ (kiemelés L.V.)

A néphagyomány megőrzése és ápolása mellett Kósa Lászlónak további célja az ismeretterjesztésben az értékek meghatározása és közvetítése, a népi, illetve néprajzi

¹⁵ Kósa 1976: 98.

¹⁶ Görömbei 1979: 74.

¹⁷ Kósa–Szemerényi 1973: 260.

¹⁸ Varga 1978.

¹⁹ Az 1976. évi V. törvény a közművelődésről teljes szövegét lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=8513> (A letöltés dátuma: 2013. augusztus 30.)

hagyományban bevett értékek előtérbe állítása az értékválasztás folyamatában, példamutatás; írásaiból következtetve ezeket tekinti legfőbb szerepének a tudománynépszerűsítő tevékenységben. Mindezeket *A hagyomány és közösség* című (1984) könyvében a következő módon foglalja össze:

„Hogy a népi kultúra a magyar nemzeti műveltség jellegének fontos és nélkülözhetetlen összetevője, a nemzeti összetartozást erősíti, s mint az anyanyelvvel szoros kapcsolatban lévő jelrendszernek az ápolása elengedhetetlen – véleményünk szerint nem vitatható. De úgy gondoljuk, hogy sokrétű és nagy múltú nemzeti kultúránkban nincs szükség mindenáron való központi szerepének kialakítására, alappillérré építésére. Ugyanakkor gyökerei oly mélyek, hogy ha ápolása közművelődési program marad, nem kell tartani meglévő helyzetének térvesztésétől, a folklorizmus gazdag jelenségsorainak háttérbe vagy peremre szorulásától. Bizton remélhetjük, hogy a jövőbenő magyar kulturális képletből nem hiányzik majd.”²⁰

Az utolsó mondatok pozitív kicsengésűek és az 1980-as években optimista jövőképet festenek – „nem kell tartani [ti. a népi kultúra] térvesztésétől” és „nem hiányzik majd” –, összefüggést feltételeznek a népi kultúra ápolása és a néphagyományok fennmaradása között, a közművelődési programot nevezve meg közvetítőnek.

A közel egy évtizeddel korábban megjelent *Néphagyományunk évszázadai* című (1976) munkában is felvetődik a népi kultúra jövőjének kérdése, megfigyelhető a lehetőségek és esélyek átgondolása a népi és nemzeti műveltség viszonyára vonatkozóan:

„Mit tartogat a jövő? Meddig emelkedik az érdeklődés hulláma, vagy talán egyenletesen erős marad, esetleg hirtelen visszaesik? Az élet minden területén a sokfelől zuhogó ismeretek áradata – a közelmúlt megmutatta néhányszor – rövid idő alatt meg tudja változtatni hatalmas tömegek érdeklődését is. Valóban, a divatok oly szeszélyesen váltják egymást, hogy a jövőmondásnak kevés hitele van, azonban számba vehetők a népi kultúra lehetőségei és esélyei, miként szövődik bele véglegesen a nemzeti kultúrába. A mostani [ti. az 1970-es évekbeli] hullám azért támadt föl, hogy egy régi világ elsüllyedése idején figyelmeztessen a *még menthető értékek összegyűjtésére, ápolására és megőrzésének társadalmi igényére.*”²¹ (beszúrás és kiemelés L.V.)

Kósa László a néprajztudomány társadalmi hasznosságát egyrészt a nemzeti műveltség, másrészt az értékteremtés és a kortárs problémákra adható válaszok „forrásként” határozza meg. Az előbb említett írásában ez olvasható:

²⁰ Kósa 1984: 137.

²¹ Kósa 1976: 90.

„[...] a népi kultúrát nemcsak a nemzeti műveltség gazdagításáért, hanem társadalmi kérdések megválaszolásáért, jelesen a magyarok és szomszédaik kapcsolata és a népek egyetemes fejlődéstörténetének ismeretéért is vizsgálni kell.”²²

Ehhez hasonló gondolatok találhatók a rendszerváltás után kiadott tudományos, illetve ismeretterjesztőnek szánt „*Ki népei vagytok?*” című (1998) könyvében is:

„Ez a remélt [ti. a néprajztudomány, illetve maga a könyv iránti] érdeklődés arra ösztönöz, hogy ne csak a szűkebb értelemben vett néprajzról és tárgyáról, a népi kultúráról értekezem, hanem a néprajztudomány eredményeire támaszkodva és speciális példatárának segítségével korunk néhány, általam jelentősnek tartott kérdésére közvetve vagy közvetlenül ugyancsak válaszokat keressek, azaz *határozottan értékek és eszmék mellé állva* adjam elő véleményemet.”²³ (kiemelés és beszúrás L.V.)

Az értékmentés, illetve értékteremtés szándéka és gyakorlata máshol is egyértelműen tetten érhető Kósa László tudományos népszerűsítő munkájában. Az alábbi citátum részlet a Szemerkenyi Ágnessel közösen írt, 1973-ban kiadott *Apáról fiúra* című írás fűlszövegéből:

„A mai fiatalok mohón keresik a népművészet nagy és erős forrásait, mentik a feledés elől értékeit. Nekik szól ez a könyv – kétszáz képpel, hiteles fotóival és grafikáival – , hogy keresni tudják a még menthetőt, és megkülönböztetni a divatos, népies giccset az *igazi értékektől*.” (kiemelés L.V.)

Ebben és az előzőleg idézett művekben is a néprajzi kutatás mibenléte szorosan összekapcsolódik a történelemmel, a régi és hagyományos, népi jelentésvilága közel áll egymáshoz:

„A néprajzi vizsgálat a múlt feltárásához kapcsolódik. Mert a néprajztudomány is történettudomány, annak egy sajátos ága, amely nem a csaták és háborúk, nem a nagy egyéniségek, nem a kereskedelem, nem a művészetek, hanem a mindennapi élet történetét kutatja, tanulmányozza. Érdeklődése átfogó: kiterjed az anyagi, a szellemi és a társadalmi kultúrára. [...] A kérdéssel és megfigyeléssel tanulmányozható *hagyományos* jelenségek vizsgálatából igyekszik következtetni a régebbi korok kulturális állapotára és életmódjára.”²⁴

A népi kultúra több száz éves létezésében Kósa László sorsfordulónak tekinti azt a lehetőséget, hogy a 70-es években a hagyományos műveltség talán újfajta módon kapcsolódhat a nemzeti művelődéshez:

²² Kósa 1976: 83.

²³ Kósa 1998: 5.

²⁴ Kósa – Szemerkenyi 1973: 8–9.

„A népi kultúra sorsa napjainkban fordulóponthoz érkezett. Kezdetben az egész magyar etnikumé volt, majd a hivatásos kultúra megjelenése után fokozatosan elkülönült, végül teljesen parasztivá lett, majd mint paraszti műveltség le is hanyatlott. A választ két fajta jövőt kínál: a népi műveltség vagy élettelenül múzeumba vonul, vagy új, minden eddigőtől különböző alakot öltve ismét az egész etnikumé lesz...”²⁵

A szocialista időszakban Kósa László nemcsak előadások keretében és írott formában népszerűsítette a néprajzi ismereteket, hanem több mint tíz éven keresztül szerkesztette a Magyar Rádióban az Ortutay Gyula elindította *Kis magyar néprajz* című előadás-sorozatát.²⁶ Maga a műsor 1970-ben indult, Kósa László 1978 januárjától Ortutay helyettesítőjeként, majd utódként 1990 júniusáig vezette a rádiós *Kis magyar néprajz*ot. Egy ideig a tudományos ismeretterjesztésnek is elkötelezett egyik kollégával, Tátrai Zsuzsannával dolgozott együtt szerkesztőként.²⁷ A heti háromszor öt perces előadások elkészítésére a fővárosban tevékenykedő szakemberek mellett a vidéki városokban élő néprajzosokat és muzeológusokat is felkérte.²⁸ Különös figyelmet szentelt annak, hogy a magyar néprajzi szakma jelentősebb képviselői ezen a fórumon is megszólalhassanak – a műsor egész ideje alatt a szakmai együttműködésbe bevont munkatársak száma elérhette a százharminc–száznegyven főt is. A népszerű sorozat legsikerültebb előadásai külön kötetben is megjelentek.²⁹

Kósa László a rendszerváltozást követően publikált „*Ki népei vagytok?*” című (1998) könyve előszavában a néprajzi tudás népszerűsítésének rendeltetését a fentebb vázoltak mellett – a néphagyomány megőrzése és ápolása, értékkeremtés és közvetítés, illetve példamutatás – kiegészíti. Az ismeretterjesztésben célja még az általános műveltség bővítése és a tudományterület iránti érdeklődés felkeltése egy olyan időszakban, amikor már egyre kevésbé érezhető a folklorizmus-divat hatása.

„Összegző mű – ez a meggyőződéselem – akkor éri el igazán a célját, ha nem csak az illetékes szakterület, hanem más tudományágak művelői is olvassák, és velük párhuzamosan mindazok, akik a szóban forgó tudomány – jelen esetben a néprajz – iránt bármely okból, rokonszenvből, barátságból, intellektuális kíváncsiságból érdeklődnek. Általános műveltségüket ezzel is törekednek bővíteni.”³⁰

²⁵ Kósa 1976: 95–96.

²⁶ A *Kis magyar néprajz* című rádióműsor megszűnését követően a sorozatról Balázs Géza beszélgetett Kósa Lászlóval. Balázs 1990: 77–79.

²⁷ 2010 szeptemberében emlékülést rendeztek az Akadémián Ortutay Gyula és Tálasi István születésének századik évfordulója alkalmából. Ennek keretében az Ortutay Gyula munkásságát jellemző tudományos népszerűsítésről Tátrai Zsuzsanna tartott előadást. Az emlékülésről szóló tájékoztató olvasható az MTA honlapján: http://mta.hu/tudomany_hirei/a-patriatol-a-nepmese-ig-nagyjaira-emlekezett-a-neprajztudomany-125461/ (A letöltés dátuma: 2013. április 25.). Az előadás írott változatát lásd Tátrai 2011: 51–62.

²⁸ Azok a szövegek, amelyek a műsorszerkesztő birtokában voltak a Néprajzi Kutatóintézet adattárában találhatóak.

²⁹ *Kis magyar néprajz* a rádióban 1978.

³⁰ Kósa 1998: 5.

Az egész szakma nagyra becsüli Kósa László néprajzi ismeretterjesztő munkáját, aki kétségtelenül több szintéren is hozzájárult a magyar nemzeti művelődés részeként tekintett népi kultúra és néprajzi sajátosságok, illetve a nemzeti identitás-elemek népszerűsítéséhez. A tudományos-ismeretterjesztő írásait különböző fórumokon bemutató néprajzosok is kiemelik, hogy a laikusok számára is érthetően és figyelemfelkeltő módon fogalmazta meg az aktuális néprajzi eredményeket.

„A szerzők jól megszerkesztett munkája [ti. az *Apáról fiúra* című munka, 1973] a legújabb tudományos eredményeket is felhasználva nyújt áttekintést az egész témáról [ti. a népi kultúráról] olyan könnyed stílusban, ami a fiatal korosztály számára is érthetővé, világossá és érdekessé teszi a könyv tartalmát.”³¹ „A korábban egységesnek hitt nép kultúráról – a legújabb néprajzi és régészeti eredmények alapján – kimutatja [ti. a *Népbagyományunk évszázadai* című műben, 1976], hogy kezdettől máig valóban a főbb jellemzője, de önmagán belül is eléggé tagozott, rétegzett, s az időről-időre változott: egységesült, majd ismét szétbomlott.”

Az 1990-es évek elején nemcsak a humán- és társadalomtudományok helyzete és lehetőségei alakultak át, hanem a tudománynépszerűsítés formája és módja is megváltozott – hogy csak a rádiós Kis magyar néprajz sorozatot helyettesítő *Vízkeresztől Szilveszterig* című 1990 áprilisában indított új néprajzi magazinműsorra utaljunk.³² A továbbiakban az ismeretterjesztés és a 21. századi lehetőségek és kihívások közötti összefüggésekről írok röviden egyetlen program, a debreceni Kutatók Éjszakája kapcsán.

ÚJABB KIHÍVÁSOK ÉS LEHETŐSÉGEK A TUDOMÁNYNÉPSZERŰSÍTÉSBN A DEBRECENI PÉLDA – KUTATÓK ÉJSZAKÁJA

Közhelyszámba menő kijelentés, hogy a 21. században az elektronikus kommunikáció a tudományos népszerűsítés területén is új lehetőségeket teremtett az információ továbbítására. A globális változások a gazdaságban, a társadalomban, az elektrotechnikában és a médiában egyrészt a tömegtájékoztatás számára biztosítanak rendkívül hatásos új eszközöket – pl. facebook események, levelező listák és

³¹ A hasonló véleményt megfogalmazó írások közül lásd pl. Bodrogi Tibor *Apáról fiúra* című (1973) munkáról írt könyvismertetését: „Their well-compiled work provides a survey of the whole subject, using the latest achievements of science, in such an easy style that makes the message understandable, clear and even interesting for the young age-groups, too.” (Bodrogi 1975: 182. – fordítás és beszúrás a magyarban L. V.)

³² 1990-ben a Kossuth Rádióban havonta egyszer 55 perces műsoridővel rendelkező néprajzi magazin munkatársai voltak: Tátrai Zsuzsanna, Szablyár Ferenc, Kósa László, Csoma Gergely, Máder László és Balázs Géza (Balázs 1990: 79).

hírlevelek, internetes oldalak. Másrészt azonban magukban hordozzák annak esélyét is, hogy a különböző tudományterületek, esetünkben maga a néprajztudomány is a kortárs társadalmi elvárásoknak – ide tartozik a napjainkban sokat emlegetett hasznosság, illetve a közvetlen hasznosíthatóság kérdése (mire jó és hogyan?), vagy az összefüggések a jelen társadalmi valóságával (miben visz előre?) – megfelelően reagálhasson a jelen támasztotta kihívásokra a tudományos népszerűsítésben is. Az ismeretterjesztés újabb formái, mint például az egy-egy társadalmi csoportnak, illetve intézménynek szentelt „éjszakák”, vagy az időszakos „kiköltözés” a nyári fesztiválokra mind-mind rendkívüli alkalmat jelentenek többek között a néprajztudomány kimozdulására az elefántcsonttoronyból, a társadalom különböző rétegébe tartozó tagoknak a megszólítására és a lakosságot a megismerésben, illetve a tudástermelésben partnernek tekintő párbeszéd elindítására (lásd a törekvést a multivokalitásra múzeumi projektek esetében³³). Ezek közül a továbbiakban egyetlen eseményt emelek ki példaként, mégpedig a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke, az MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport és a Györffy István Néprajzi Egyesület szervezte Kutatók Éjszakája programot!³⁴

Az Európai Bizottság támogatását élvező Kutatók Éjszakáját a kétezres évek közepétől rendezik meg Európa-szerte minden év szeptemberének negyedik péntekén. Az egyetemeken és a kutatóintézetekben, könyvtárakban szervezett programok nemcsak a pályaválasztás előtt álló fiatalokat, hanem a családokat, a tudományos vi-

³³ A kritikai fordulat, a társadalomtudományok elméleti és módszertani megújulása az 1970–80-as években, a múzeumok világát sem hagyta érintetlenül. Az antropologizált és társadalmi jelzővel illetett múzeum típus jól szemlélteti a nemzetközi muzeológiában végbement változásokat. Ez tartalmazza például a kapcsolatteremtést a társadalmi jelennel; a mindennapi életre és a személyes történetekre, egyéni tapasztalatokra helyezett hangsúlyt; a törekvést az élményszerűsítésre; továbbá a tárgyak többszölamú jelentésvilágának bemutatását; vagy tárgyak és ember viszonyának befejezetlen, töredékes és értékeslegetes értelmezését; vagy a reflexiót a múzeumi narratívákra és a szerzőség kérdésére. Az új muzeológiához magyarul lásd pl. Ébli 2005; Fejős 2006: 15–22, 2008: 108–124; Frazon 2011; Kékesi–Lázár–Varga–Szoboszlai (szerk.) 2012; Palkó (szerk.) 2012; György 2013; Turai–Székely (szerk.) 2013 és a Néprajzi Látóhatár 2013/2. új muzeológia-számát, vagy a Néprajzi Múzeum kiadásában megjelenő MaDok-füzeteket és az elemző leírást a Néprajzi Múzeum egyik kezdeményezéséről: Wilhelm 2009: 167–182.

³⁴ A Györffy István Néprajzi Egyesület közhasznú társadalmi szervezet, amely 1990-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat tagegyesületeként jött létre, napjainkig ebben a keretben működik. A TIT alapszabálya az alábbi, a Györffy Egyesület céljával összecsengő, tudományos művelődésre vonatkozó célokat tartalmazza: 1. a tagegyesületek segítségével változatos (formális, nem formális és informális) formákkal és módszerekkel kielégíteni a természet- és társadalomtudományok, valamint a mindennapi kultúra iránt érdeklődők igényeit; (...) 3. a magyar nyelvi kultúra ápolásának és az idegen nyelvek elsajátításának segítése; (...) 5. lehetővé tenni a tudományok művelőinek és az iránta érdeklődőknek a tájékozódását, az elmélyült ismeretszerzést, és intézményes formákat teremteni az önművelésre, az értelmiségi szerep betöltésére, a részvételre a közéletben; (...). Az alapszabály teljes szövege az alábbi oldalon érhető el: <http://www.tit-net.hu/documents/10157/cedd8c80-2694-4653-9482-7d93715e7f7d> (A letöltés dátuma: 2013. augusztus 19.)

lág iránt érdeklődő fiatal felnőtteket és idősebbeket is egyaránt igyekeznek megszólítani.

A debreceni néprajzi műhely harmadik éve vesz részt a népszerű programsorozatban.³⁵ Célunk elsősorban az volt, hogy a köztudatban a néprajztudományhoz és annak mibenlétéhez tapadó leegyszerűsítő állításokat árnyaljuk, hogy játékos, interaktív módon bevezessük a látogatókat a tudomány „kulisszái” mögé. A Kutatók Éjszakája továbbá lehetőséget biztosít arra is, hogy a saját eszközeinkkel szóljunk hozzá a jelenleg valamilyen formában tematizált kérdésekhez és a magyar társadalom nagy részét foglalkoztató témákhoz, mint pl. a biokonyha és a populáris természetgyógyászat.

A debreceni Néprajzi Tanszék és akadémiai kutatócsoport két éve működtet „fűszeres és gyógynövényes” standot a Kutatók Éjszakáján.³⁶ Ebben a programban a táplálkozásban és a hétköznapi gyógyászatban hagyományosan alkalmazott növényeket kis tálkákban egy asztalra helyezzük, ahol meg lehet őket szagolni, össze lehet morzsolni vagy egy csipetnyit akár meg is lehet belőlük kóstolni. Az egyes növényeket párosítani lehet a velük ízesített ételeket ábrázoló képekkel és minden látogató hazavihet egy rövid összefoglalást a növények kifejtette gyógyító hatásokról. Bátorítjuk az érdeklődőket – az olvasás mellett – az érzékszervi tapasztalatra építő ismeretszerzésre (szaglás, ízlelés, tapintás), törekszünk a személyességre és az interaktivitásra.

A programot népszerűsítő rövid, kedvesináló leírás a következő: „Felismered szaglás, kóstolás vagy tapintás alapján, hogy melyik növény a zsálya, a rozsmaring és a citromfű? Itt az ideje, hogy felfedezd hogyan és mire használták a régóta ismert fűszer- és gyógynövényeket! Programunk bemutatja a DE Néprajzi Tanszékének gyógynövényekkel (népi gyógyászattal) és fűszernövényekkel (népi táplálkozással) kapcsolatos kutatásait és azokat a régi fűszer- és gyógynövényeket is, amelyeket az emberek egykor mindennap használtak, mára azonban teljesen feledésbe merültek.

Gyere és ismerkedj meg azokkal a fűszer- és gyógynövényekkel, amelyek mind a mai napig hétköznapijaink szerves részét képezik: legyen szó akár az ételkészítésről – pl. a divatos biokonyháról –, vagy a populáris természetgyógyászatról!”

A Kutatók Éjszakáján másik népszerű programunk az ún. Folkitivity, ami az Activity elnevezésű játék mintájára készült, de a körülírásra, lerajzolásra és elműtogatásra szánt kártyák a néprajztudomány és etnológia témaköréből vett kifejezése-

³⁵ A debreceni néprajzos programokat lásd a Kutatók Éjszakája hivatalos honlapján. 2011-ben: http://www.kutatokejszakaja.hu/2011/esemenynaptar/index.php?menu_id=4&hely=Debrecen; 2012-ben: <http://www.kutatokejszakaja.hu/2012/> (A letöltés dátuma: 2013. április 12.); 2013-ban: http://www.kutatokejszakaja.hu/2013/esemenynaptar/index.php?menu_id=4&hely=6 (A letöltés dátuma: 2013. augusztus 21.)

³⁶ A program első ötletgazdája két debreceni PhD hallgató volt, Szászfalvi Márta és Kavacsánszki Máté. Ezúton is köszönjük szíves együttműködésüket!

ket, tárgyakat, szólásokat, mondásokat tartalmazzák.³⁷ A program célja tudatosítani a résztvevőkben, hogy az etnográfiai tudás egyrészt szerves része az iskolai oktatás keretében elsajátított nemzeti ismeretanyagnak, másrészt számtalan mindennapi helyzetben is használható információt tartalmaz.

Jelen esetben sokakban felmerülhet a kérdés, hogy miért egy anglicizált és az angol kifejezésekkel játszó elnevezést adtunk a programnak, amikor a magyar népi kultúra sajátos jegyeit kívánjuk bemutatni, illetve nemzeti/identitás-építő ismereteket kívánunk közvetíteni? A problémát másképpen megfogalmazva az is felvetődhet: vajon a „homo interneticus” korában a néprajzi ismeretterjesztés, illetve tudománynépszerűsítés hogyan támaszthat érdeklődést az internetes ismeretszerzés mellett, ami természete szerint globális és nyelviségében anglicizált? Ha nem zárkózunk el azonnal a témától, akkor két dolgot is hamarosan kénytelenek vagyunk belátni. Egyrészt azt, hogy a cím még önmagában nem határozza meg a program minőségét, másrészt azt, hogy a kortárs társadalomban nevelkedett látogatókat először saját ingerküszöbükön keresztül kell elérni, illetve megszólítani annak érdekében, hogy kapcsolat alakulhasson ki a gondolatok közvetítéséhez, és a résztvevők között megteremthessük a legkülönbélebb véleményeknek helyet adó párbeszéd lehetőségét.

Napjainkban a tudományos ismeretterjesztésnek emellett egyéb kihívásokkal szembe kell néznie, például azzal, hogyan különbözteti meg saját tevékenységét a hagyományörző (néptánc, kézműves stb.) táborok, illetve együttesek munkájától vagy a népi kultúra kiragadott elemeinek politikai célú, ideológiai felhasználásától (radikális jobboldal, rovásírás, tarsoly-lemezek stb.). Vajon ezekkel párhuzamosan hallatja-e hangját és láthatóvá válik-e a néprajzi népszerűsítés és a tudományos ismeretek átadása a kortárs társadalomban, vagy az akadémiai tudomány karosszékből kritizálja a népi kultúrát ilyen vagy olyan formában magáénak tudó törekvéseket?

A Kutatók Éjszakája programban, ahogyan a Múzeumok Éjszakája esetében is, azt vehetjük észre, hogy a tudomány megközelíthetetlen és elszigetelődő fellegráranak, jobban mondva elefántcsonttoronyának tartott intézmények több szintéren is közelítenek a látogatók felé. Nemcsak színes és érdeklődésre számot tartó programokkal nyitják ki kapuikat a közönségnek, hanem az épület különböző részeiben (könyvtári alagsorban, múzeumi raktárakban stb.) végigvezető séták magának az elefántcsonttoronynak a belső titkaiba is bepillantást engednek. Legalábbis ezek a belteri séták rendszerint ezt az illúziót keltik. Talán ez a fajta nyitás arrafelé mutat, hogy a felsőoktatási intézmények a szakmai kihívások mellett egyre inkább foglalkozni kezdenek a szélesebb társadalmat is foglalkoztató kérdésekkel, mint pl. ese-

³⁷ A program rövid, figyelemfelkeltő leírása: „A Folkivity játék célja, hogy a résztvevők interaktív módon ismerkedjenek meg a népi hagyományokkal és a régi tárgyakkal. Alapja a sokak számára ismert Activity, azaz mindig a soron következő játékosnak kell lerajzolnia, szóban körülírnia vagy elmutogatnia egy feladványt úgy, hogy a csapat többi tagja azt kitalálja. A kérdések az ősi hagyományok érdekes világába kalauzolják a látogatókat!”

tünkben a magyar gyógynövények és fűszerek többféle felhasználhatósága a mindennapokban.

A fentebb elmondottakkal kapcsolatban felmerülhet a kérdés, hogy vajon van-e valamilyen mérhető eredménye, illetve hatása az interaktivitást, a személyességet és az élményszerűséget szem előtt tartó programoknak, vajon ezeknek az új törekvéseknek van-e véleményformáló erejük?

Erre a kérdésre sajnos nem adható pontos és egyértelmű válasz. Mindössze bíznunk abban, hogy tevékenységünk nem hiábavaló és hogy a különböző ismeretterjesztő és tudománynépszerűsítő programok valóban párbeszédre hívhatják a magyar társadalom tagjait, illetve szerepet vállalhatnak a sokakat érdeklő társadalmi kérdések tematizálásában. Jövőbeli terveink szerint a hazánkban élő külföldi állampolgárok, elsősorban az egyetemisták körére is kiterjesztjük ismeretterjesztő tevékenységünket. A bevándorlók kérdése köztudottan bonyolult ügy, különösen egy olyan városban, mint Debrecen, ahol a menekülttábor működtetése erősen megosztja a lakosságot.³⁸

A debreceni tudományos ismeretterjesztő programok egyben állásfoglalást jelentenek amellet, hogy a kortárs hazai néprajztudomány képes a megújulásra és képes foglalkozni aktuális szociokulturális problémákkal is, azokra a társadalomtudományi tudásra épülő adekvát válaszokat adni – legyen szó akár tudományos népszerűsítő programokról, akár kiállításrendezésről, tárlatvezetésről vagy múzeumpedagógiáról, akár egyéb, alkalmazást érintő civil és akadémiai tevékenységről.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ABRAKOVITS Endre

2006 *Táncbázi portrék*. Hagyományok Háza, Budapest

BALÁZS Géza

1990 Visszatekintés a rádiós „Kis magyar néprajz”-ra. Beszélgetés Kósa Lászlóval. *Néprajzi Hírek*, XIX. 1990/3–4. 77–79.

1990 Új néprajzi műsor a rádióban. *Néprajzi Hírek*, XIX. 1990/3–4. 79.

BODROGI, Tibor

1975 Kósa, László – Szemerkenyi, Ágnes: *Apáról fiúra* (= From Father to Son). Ethnographic Handbook. *Acta Ethnographica*, XXIV. 182–183. Akadémiai Kiadó, Budapest

³⁸ Lásd a 2013. június végi híreket a menekülttáborban kialakult verekedésről pl. http://videotar.mtv.hu/Videok/2013/06/29/20/Tomegverekedes_volt_a_debreceni_menekulttabor_lakoi_kozott_penteken.aspx vagy http://index.hu/belfold/2013/06/28/tomegverekedes_a_debreceni_menekulttaborban/ (A letöltés dátuma: 2013. június 30.), vagy a 2013. július elején a facebook-on a debreceni menekülttábor ellen létrehozott oldalt: <https://www.facebook.com/pages/Debreceni-Menek%C3%BCltt%C3%A1bor-NEM-AKARJUK/559462290759566>

- ÉBLI Gábor
2005 *Az antropológizált múzeum. Közgyűjtemények átalakulása az ezredfordulón.* Typotex, Budapest
- FEJŐS Zoltán
2006 A múzeumok „hely” körülményei és kontextusai. *Múzeumi Közlemények.* 2006/2. 15–22. <http://www.neprajz.hu/madok/MK2006-2%20Fejos.pdf> (A letöltés dátuma: 2013. május 25.)
2008 Múzeum, antropológia és tárgyai. *Árgus*, 2008/1. 108–124.
- FRAZON Zsófia
2011 *Múzeum és kiállítás. Az újrarajzolás terei.* Gondolat Kiadó – PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, Budapest – Pécs
- GÖRÖMBEI András
1979 „A népi műveltség nem szétválasztja, hanem összekapcsolja a népeket.” Kósa László válaszol Görömbei András kérdéseire. *Forrás*, 1979/6. 70–75.
- GYÖRGY Péter
2013 *Múzeum – A tanuló-bázi. Múzeumelméleti esettanulmányok.* Kultúra 2008. Művészeti Non-profit Kft.
- HALMOS Béla
1994 A táncházmozgalomról. *A Magyar Művelődési Intézet Évkönyve 1993–1994.* 25–32, Budapest
- HALÁK Emese – HALMOS Béla – HOPPÁL Mihály (szerk.)
2012 „Meg kell a búzának érni” *A magyar táncházmozgalom 40 éve.* Európai Folklór Intézet – Hagyományok Háza, Budapest
- HOFER Tamás
2009 A modernizáció és a „népi kultúra” modelljei. In Hofer Tamás: *Antropológia és/vagy néprajz. Tanulmányok két kutatási terület vitatott határvidékéről.* 223–235. MTA Néprajzi Kutatóintézete – PTE Néprajz-Kulturális Antropológia Tanszék – L’Harmattan
- JÁVORSZKY Béla Szilárd
2013 *A magyar folk története – népzene, táncbázi, világzene.* Kossuth Kiadó – Hagyományok Háza, Budapest
- KATONA Imre
1978 Egy fiatal néprajzi kutató pályaképe. Kósa László munkássága. *Forrás*, 1978/1. 80–85.
- Kis magyar néprajz a rádióban*
1978 Budapest: RTV-Minerva
- KÉKESI Zoltán – LÁZÁR Eszter – VARGA Tünde – SZOBOSZLAI János (szerk.)
2012 *A gyakorlattól a diskurzusig. Kortárs művészetelméleti gyűjtemény.* Magyar Képzőművészeti Egyetem Képzőművészet-elmélet Tanszék, Budapest – internetes elérhetőség: <http://www.mke.hu/adat/szovegyujtemeny.pdf> (A letöltés dátuma: 2013. február 15.)
- KEMÉNYFI Róbert
2005 Pályarajz Kósa Lászlóval – Kósa Lászlóról. In Keményfi Róbert (szerk.): *Beszélgetések Kósa Lászlóval. Család – hivatás – tudomány.* 33–75. DE Néprajzi Tanszék, Debrecen
- KÓSA László
1976 *Néphagyományunk évszázadai.* Magvető Kiadó, Budapest

- 1984 *Hagyomány és közösség. Magyar népi kultúra és társadalom.* Kozmosz Könyvek, Budapest
- 1998 „*Ki népei vagytok?*” *Magyar néprajz.* Planétás Kiadó, Budapest
- 2001 *A magyar néprajz tudománytörténete.* Osiris Kiadó, Budapest
- KÓSA László – SZEMERKÉNYI Ágnes
1973 *Apáról fiúra. Néprajzi kalauz.* Móra Kiadó, Budapest
- PALKÓ Gábor (szerk.)
2012 *Múzeumelmélet. A képzeletbeli múzeumtól a bálózáti múzeumig.* Petőfi Irodalmi Múzeum – Ráció Kiadó, Budapest
- SÁNDOR Ildikó (szerk.)
2006 *A betonon is kinő a fű. Tanulmányok a táncbázmozgalomról.* Hagyományok Háza, Budapest
- SCOTT, James C.
1990 *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts.* Yale University Press, New Haven
- 1996 *Az ellenállás hétköznapi formái. Replika,* 23–24. 109–130.
- SEBŐ Ferenc
2007 *A táncbáz sajtója. Válogatás a korai évekből 1968–1992.* Hagyományok Háza – Timp Kiadó, Budapest
- SIKLÓS László
1977 *Táncbáz.* Zeneműkiadó, Budapest
- TÁTRAI Zsuzsanna
2011 *A néphagyomány népszerűsítése és a néprajzi ismeretterjesztés Ortutay Gyula munkásságában. Ethno-Lore XXVIII.* 51–62. MTA Néprajzi Kutatóintézet, Budapest
- TURAI Hedvig – SZÉKELY Katalin (szerk.)
2013 *Helyszíni szemle – Fejezetek a múzeum életéből.* Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Budapest
- VARGA Lajos Márton
1978 *Néprajz és közművelődés. Népszava,* 1978. december 7.
- WILHELM Gábor
2009 *Kontaktzóna – egy kísérleti múzeumi projekt helyszínei. Tabula* 12(1): 167–182.